

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

ЧЕТВЪРТО ОТДЕЛЕНИЕ

ДЕЛО „БЕХАР И ГУТМАН СРЕЩУ БЪЛГАРИЯ“

(Жалба № 29335/13)

*Тази версия е коригирана на 4 март 2021 г.
съгласно правило 81 от Правилника на Съда*

РЕШЕНИЕ

Чл. 14 (+ чл. 8) • Дискриминация • Личен живот • Неизпълнение от страна на националните съдилища на позитивното задължение да осигурят защита на жалбоподатели – евреи да антисемитски изявления, направени от лидер на политическа партия • Приложимост на Чл. 8, тъй като отрицателният ефект на изявленията е достигнал „определено ниво“ или „праг на суровост“, като се имат предвид характеристиките на групата, съдържанието на изявленията и формата и контекста • Липса на справедлив баланс между заложените конкурентни интереси без да се вземе предвид практиката на Съда

СТРАСБУРГ

16.02.2021 г.

Настоящото решение става окончателно при наличието на обстоятелствата, посочени в чл. 44, алинея 2 от Конвенцията. То може да бъде предмет на редакционен преглед.

По делото Бехар и Гутман срещу България,

Европейският съд по правата на човека (четвърто отделение), заседаващ в камара, състояща се от:

Тим Айке, *председател*,
Армен Харутюнян,
Жорж Раварани,
Габриеле Куцко-Щадлмайер,
Жолиен Шукинг,
Ана Мария Гера Мартинс, *съдии*,
Майя Русева, *съдия ad hoc*,

и Илзе Фрайвирт, *заместник-секретар на отделението*,

Като взе предвид:

жалбата (№ 29335/13) срещу Република България, подадена в Съда съгласно чл. 34 от Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи („Конвенцията“) от двама български граждани, г-жа Габриела Арон Бехар и г-жа Катрин Борисова Гутман („жалбоподатели“), на 23 април 2013 г.;

решението производството по настоящото дело да се проведе едновременно с производството по делото *Будинова и Чапразов срещу България* (№ 12567/13);

решението да се уведоми българското правителство („Правителството“) относно оплакванията във връзка с предполагаемото неизпълнение от страна на българските власти да осигурят обезщетение на жалбоподателите във връзка с различни публични изказвания, направени от г-н Волен Сидеров по отношение на евреите, и да се обяви останалата част от жалбата за недопустима;

становището, представено от Правителството, и становището в отговор на него, представено от жалбоподателите;

становището, представено от неправителствената организация „Гръцки хелзинкски монитор“, на която е разрешено да участва по делото като трета страна,

Като отбелязва отвода по делото на г-н Йонко Грозев, избрания съдия за България, и последвалото решение на заместник-председателя на отделението да назначи г-жа Майя Русева за съдия *ad hoc* по делото,

След закрито заседание, проведено на 15 декември 2020 г.,

Постанови следното решение, прието на тази дата:

ВЪВЕДЕНИЕ

1. Делото засяга основно оплаквания по чл. 8 и 14 от Конвенцията, че чрез отхвърлянето на иска, предявен от жалбоподателите - български граждани от еврейски етнически произход – по антидискриминационното законодателство, с който те поискали издаването на решение срещу известен журналист и политик, с което той да бъде задължен: а) да се извини публично за редица публични

антисемитски изявления, които е направил, и б) да се въздържа от такива изявления в бъдеще, българските съдилища не са изпълнили задължението си да гарантират зачитането на „личния живот“ на жалбоподателите.

ФАКТИТЕ

2. Жалбоподателите са родени съответно през 1972 и 1968 г. и живеят в Пловдив. Първоначално те са представлявани от г-жа М. Илиева, а след това и от г-жа А. Качаунова, адвокати, практикуващи в София и по време на делото работещи с Български хелзинкски комитет.¹

3. Правителството се представлява от своя агент - г-жа И. Станчева-Чинова от Министерство на правосъдието.

I. ПРЕДИСТОРИЯ ПО ДЕЛОТО

4. Атака е българска политическа партия, основана през април 2005 г. На парламентарните избори, проведени на 25 юни същата година, тя получава 8,14% от подадените гласове и печели 21 места в двеста и четиридесет местното Народно събрание на България. На парламентарните избори, проведени през 2009 г., тя получава 9,36% от подадените гласове и отново печели 21 места. На парламентарните избори, проведени през 2013 г., тя получава 7,30% от подадените гласове и печели двадесет и три места. На парламентарните избори, проведени през 2014 г., тя получава 4,52% от подадените гласове и печели единадесет места. На парламентарните избори през март 2017 г. тя участва като част от трипартийната коалиция „Обединени патриоти“, която печели 9,31% от подадените гласове, и печели осем от двадесет и седемте места за коалицията. През май 2017 г. „Обединени патриоти“ влиза в коалиция с ГЕРБ, политическата партия, която към този момент има мнозинство в Народното събрание, и сформира съвместно правителство с нея. „Обединени патриоти“ получава три министерски поста, единият от които е разпределен за „Атака“. На изборите за Европейски парламент през май 2019 г. „Атака“ получава 1,07% от подадените гласове и не печели места. „Атака“ има собствен телевизионен канал, който редовно излъчва програма, атакуваща етническите малцинства и чужденците (вж. параграф 41 *in fine* по-долу).

5. Лидерът на партията, г-н Волен Сидеров, е народен представител от „Атака“ от 2005 г. Преди това работи като журналист: в началото на 90-те години е главен редактор на всекидневника „Демокрация“; след това в началото на 21 век води рубрика във всекидневника „Монитор“;

¹ Коригирано на 4 март 2021 г. Предишната версия на изречението гласеше: „Те бяха представлявани от г-жа А. Качаунова, адвокат, практикуващ в София и работещ с Български хелзинкски комитет.“

а по-късно е водещ на ежедневната телевизионна програма „Атака“, излъчвана от телевизия „СКАТ“. През септември 2006 г. той се кандидатира на проведените тогава президентски избори. Заема второ място на първия тур от гласуването, като получава 21,5% от подадените гласове, а на втория тур губи от Георги Първанов с 24,05% срещу 75,95 %. През февруари 2011 г. г-н Сидеров отново обявява кандидатурата си за предстоящите президентски избори. На първия тур от гласуването, проведен на 23 октомври 2011 г., той получава 3,64% от подадените гласове. След парламентарните избори през 2017 г. (вж. параграф 4 по-горе) г-н Сидеров става председател на парламентарната коалиция „Обединени патриоти“, но през юли 2019 г. е отстранен от тази позиция и е изключен от парламентарната коалиция заедно с още двама народни представители от „Атака“. Въпреки това „Атака“ запазва министерския си пост в коалиционното правителство (вж. параграф 4 по-горе).

6. Жалбоподателите описват „Атака“ като „ксенофобска партия“ и твърдят, че в кариерата си на журналист и политик г-н Сидеров систематично се ангажира с екстремна антимащинствена пропаганда чрез книгите си, в статиите си в „Монитор“, а след това и в телевизионното си предаване, което всъщност той превръща в своя политическа платформа.

7. Допълнителна информация за дейността и политическите позиции на „Атака“ може да бъде намерена в *Караахмед срещу България* (№ 30587/13, §§ 7-27, 24 февруари 2015 г.).

II. ПРОИЗВОДСТВО ПО ЗАКОНА ЗА ЗАЩИТА ОТ ДИСКРИМИНАЦИЯ ОТ 2003 Г.

8. През януари 2006 г. жалбоподателите и шестнадесет други лица, както и шестдесет и шест неправителствени организации, завеждат дело срещу г-н Сидеров, съгласно чл. 5 от Закона за защита от дискриминация от 2003 г. („Законът от 2003 г.“ – вж. параграф 27 по-долу). Те твърдят, че редица негови публични изявления представляват тормоз и подбуждане към дискриминация срещу роми, турци, евреи, католици и сексуални малцинства. Жалбоподателите изтъкват, *inter alia*, че всеки от тях – като член на малцинство – е лично засегнат от тези изявления; те основават иска си срещу г-н Сидеров и на чл. 32, ал. 1 от Конституцията (вж. параграф 24 по-долу), като отбелязват, че той гарантира защита срещу посегателства върху достойнството.

9. Софийският районен съд разделя делото на осем отделни дела въз основа на конкретния вид дискриминация за всяка група ищци. Делото на двете жалбоподателки, и двете от еврейски етнически произход, засяга главно до изявленията на г-н Сидеров във връзка с евреите и Холокоста.

А. Изказвания на г-н Сидеров, разглеждани по делото на жалбоподателите

10. В иска си жалбоподателите поддържат, че няколко пасажа в две книги, написани от г-н Сидеров, представляват тормоз и подбуждане към дискриминация въз основа на еврейска етническа принадлежност или религия. Жалбоподателите искат съдът да разпорежи г-н Сидеров да спре да прави подобни изказвания и да възстанови *status quo ante*, като публично се извини за изказванията си.

11. Жалбоподателите се позовават по-специално на следните пасаж в книгата на г-н Сидеров, озаглавена „*Властта на Мамона*“, публикувана в София през 2004 г.:

„...юдаизмът до Христос е непрекъснат отказ от Бога в полза на Мамона...“ (страница 28)

„[Юдаизмът]... е елитарна, ксенофобска, расистка и богоборческа философия“ (страница 42)

„Удивителна е демагогията на такива автори, които прескачат вековните ограбвания на християни от евреи като нещо маловажно. ... навсякъде в европейския континент евреите влизали под кожата на владетелите, подтиквали ги към войни и катаклизми, за да изпаднат в остра нужда от пари ...“ (страница 58)

„... Геноцидът срещу руския, българския и други православни народи бе провеждан под прякото ръководство на талмудически западни кръгове, начело с фамилията Ротшилд. Този геноцид включва не само физическото изстребление чрез войни, „революции“ и тероризъм (който е запазена марка на юдаизма от векове). Този геноцид беше прилаган и чрез планомерно и последователно ограбване на парите и ресурсите на християнските народи ...“ (страница 135)

„... Талмудическото разбиране за света е: заробване ...“ (страница 143)

„... Елитаризмът е основата на юдейското талмудическо отношение към света. В него влиза постулатът, че да ограби „другия“ – неюдеина – е подвиг, а не грях. Че да го погубиш е добро дело, отколкото грях. ...“ (страница 147)

„... Царизмът и православието са били омразни на еврейската банкерска олигархия в Лондон и Ню Йорк и тя е дала достатъчно пари, за да ликвидира своите основни врагове – Християнската църква и монархията от византийски тип. Да ликвидира Държавата на Духа, за да възтържествува царството на Мамон. ...“ (страница 156)

12. Жалбоподателите се позовават и на следните пасаж във второто издание на друга книга на г-н Сидеров, озаглавена „*Бумерангът на злото*“, публикувана в София през 2002 г.:

„... „Да се разстрелват на място гадовете!“, заповядва Улянов на военния комисар Лео Бронщайн-Троцки. И руският евреин-масон, член на ложата „Великият Изток“, изпълнява със садистично удоволствие заповедта. ...“ (страница 72)

„... Кой е това? На кого ще бъде най-приятно да види милиони смърти на християни? При това, като използва за инструмент уж пак „християни“ - пионки от същите страни, в които става екшънът? На тези, които смятат, че са избрани да

РЕШЕНИЕ ПО ДЕЛО „БЕХАР И ГУТМАН СРЕЩУ БЪЛГАРИЯ“

владее светът. Които отдавна са се отвърнали от Бога и се кланят на неговия враг. Които са създали най-перфектната шовинистична и расистка доктрина на света - юдаизма. Това са синовете на „Израил“ - този, който се бори с Бога, преведено на български. ...” (страница 75)

„... Жертвите на еврейско-болшевишкия терор се изчисляват на над 100 милиона за целия период на съветска власт. ...” (страница 93)

„... Защо днес никой не говори за геноцида, извършен от една еврейска върхушка над 66 милиона руснаци за 70 години комунизъм? ... Съветското правителство през 1918 г. се състои от 22 души, от които 18 са евреи, един - грузинец, един арменец и двама руснаци. Решението да се избива руския народ е взето от неруснаци. ...” (страница 113)

„... Да поробват другите народи е висша цел на еврействащия световен елит от векове. ...” (страница 156)

„... Лъжите за „газовите камери“, унищожили милиони евреи, също са подкрепени от данните на британското разузнаване. ...” (страница 169)

„... С легендата за „холокоста“ евреите си извоюват огромни преимущества пред света. ... Лъжата „холокост“ е и много доходоносна. Според сп. „Шпигел“, бр. 18 от 1992 г., от 1952 г. насам ФРГ е изплатила на Израел и на еврейските ционистки организации общо 85,4 милиарда DM! ...” (страница 170)

„... Най-мощният инструмент за промиване на мозъци - телевизията, е монопол на трима души - евреите Айзнер, Левин и Ротщайн. CNN отдавна не е собственост на Тед Търнър, а на Левин. ...” (страница 205)

13. По-нататък жалбоподателите посочват следния пасаж от първото издание на същата книга, публикувано също през 2002 г. в София:

„... Тогава се ражда зародишът на голямата измама, наречена „холокост“ – версията, че в пещите на хитлеровите концлагери са убити с газ и изгорени 6 000 000 евреи ...” (страница 169)

14. Накрая, жалбоподателите се позовават на следните части от две публични речи на г-н Сидеров:

Реч на предизборен митинг на „Атака“ в Бургас на 22 юни 2005 г.

„... Не на циганизирането на България. Не на турцизирането на България. ...

Най-после българите ще имат своето представителство в парламента. Там няма да бъдат само педераста, цигани, турци, иностранци, евреи и всякакви други, а ще има само и единствено българи! Които ще защитават честта, достойнството и интереса на българина. ...

... Ще кажем, че България не може да позволи ... да стане турска провинция. Няма да позволи да стане циганска държава. Няма да позволи да стане еврейска колония. Или каквато и да е колония. ...”

Реч на първото заседание на новоизбрания парламент на 11 юли 2005 г.

„... Това е, което имах да ви кажа: България преди всичко – България за българите!“

В. Производство по делото на жалбоподателите

1. На първа инстанция

15. На 10 февруари 2009 г. Софийският районен съд отхвърля иска на жалбоподателите. Съдът приема, че не е доказано, че с оспорваните изказвания (чието авторство не оспорва) г-н Сидеров се е опитал да накърни достойнството или честта им или да създаде заплашителна, враждебна или обидна среда. Не е доказано също така, че той умишлено е насърчавал, че е давал инструкции или е убеждавал някого да извършва дискриминация, тъй като не е доказано, че неговите изказвания са в състояние да повлияят отрицателно на хората, пред които е говорил. Вярно е, че в речта си пред новоизбрания парламент той изрича думите „България преди всичко – България за българите!“ Жалбоподателите обаче също са български граждани, независимо от етническия им произход. Не е категорично доказано, че г-н Сидеров не е упражнявал само свободата си да изразява мнение, писмено и устно, вместо да подбужда към дискриминация. Също така не е доказано, че изказванията му са накарали някой от четящите или слушащите ги да се отнася с жалбоподателите не толкова благосклонно, колкото с другите, поради етноса им. Следователно съставните елементи на тормоз или подбуждане към дискриминация не са налице (вж. реш. от 10.02.2009 г. по гр. д. № 2855/2006 г., СРС).

2. Въззивно обжалване

16. Жалбоподателите и другият ищец по делото подават въззивна жалба до Софийски градски съд с аргумента, че констатациите на първоинстанционния съд не отразяват реалността и са произволни. Съдът на практика си затваря очите за намеренията зад крайните антисемитски изказвания на г-н Сидеров. Това е още по-очевидно предвид факта, че той е политик, известен със своята антимащинствена агитация. Констатацията, че изказванията му не могат да повлияят на общественото мнение, също е неадекватна. Ако лидерът на политическа партия, който е на второ място на президентските избори, не може да направи това чрез книгите си, публичните си речи и изказвания в парламента, никой не може да го направи. Съдът е допуснал грешка и като е приел, че за тормоза са необходими както умисъл, така и резултат; всъщност е необходимо да е налице само единият елемент. Също така не е вярно, че „подбуждането“ предполага конкретни резултати. Не може да се приеме, че г-н Сидеров законно е упражнил правото си на свобода на изразяване. Съгласно правото на Европейския съюз и съдебната практика на Съда в Страсбург расистката и антисемитската реч и отричането на Холокоста не са защитени форми на изразяване.

17. На 20 декември 2010 г. Софийски градски съд потвърждава решението на долния съд. Той приема, че при преценката дали

оспорваните изказвания са в нарушение на Закона от 2003 г. трябва да се вземе предвид, че всяка от страните се позовава на основните права, гарантирани от Конституцията и международните споразумения, а именно, от една страна, правото на чест и достойнство, и, от друга страна, правото на изразяване на мнение. Съдът разглежда подробно съдебната практика на Конституционния съд по отношение на баланса, който трябва да се спазва между тези права, и отбелязва, че съдебната практика на Съда в Страсбург по чл. 10 от Конвенцията разграничава защитата на непопулярни и обидни идеи и призивите към омраза или насилие.

18. По-нататък съдът твърди, че няма доказателства, че г-н Сидеров се е опитал да накърни честта или достойнството на жалбоподателите поради етническата им принадлежност. По-скоро изказванията му са израз на неговите убеждения по теми, които според него са със социална значимост и не целят да предизвикат омраза, насилие или напрежение. Вярно е, че неговите изказвания съдържат негативни оценки, които са в състояние да шокират или обидят. Но това не е достатъчно, за да се ограничи свободата му на изразяване, като се приемат изказванията му за незаконни и съставляващи подбуждане към тормоз или дискриминация.

19. Съдът постановява, че само изказвания, насочени срещу ясно определена група от хора или конкретно лице, могат да се считат за изразяване, нарушаващо правата на другите. Случаят с оспорваните изказвания не е такъв. Те не са насочени конкретно към никого – още по-малко към жалбоподателите. По-скоро те са насочени към широката общественост (и са направени по такъв начин, че да привлекат вниманието ѝ) и представят вижданията на г-н Сидеров по политически, исторически, религиозни и етнически въпроси. Не е доказано, че той е имал за цел да накърни достойнството или честта на жалбоподателите или да създаде заплашителна, враждебна или обидна среда. Нито е доказано, че умишлено е насърчавал, че е давал инструкции или е убеждавал някого да извърши дискриминация. Това се отнася и за изказванията, съдържащи се в книгите му. Няма доказателства, че някое от публичните му изказвания – по-специално това на митинга в Бургас – е накарало слушателите да се отнасят с жалбоподателите по-неблагоприятно поради етноса им. Що се отнася до изказването му в парламента, то не би могло да засегне жалбоподателите, тъй като те също са български граждани, независимо от тяхната етническа идентичност. Това не може да се разглежда като призив за неравно третиране, тъй като всички етнически групи в България са български граждани.

20. Така Софийски градски съд се съгласява с първоинстанционния съд, че не са налице съставните елементи на тормоз или подбуждане към дискриминация (вж. реш. № 2935 от 20.12.2010 г. по гр. д. № 80/2010 г., СГС).

3. Обжалване пред Върховния касационен съд

21. Жалбоподателите и другият ищец по делото обжалват решението на касационни основания. Наред с други аргументи, те отново посочват, че според съдебната практика на Съда в Страсбург езикът на омразата и отричането на Холокоста не са защитени форми на изразяване и че в качеството си на политик г-н Сидеров наистина може да влияе на общественото мнение.

22. На 15 ноември 2012 г. Върховният касационен съд обявява жалбата за недопустима. Той отбелязва, че понятията за тормоз и подбуждане към дискриминация са подробно дефинирани в Закона от 2003 г. Значението на съответните разпоредби е ясно и жалбоподателите не са посочили непоследователна съдебна практика в това отношение. Неговата собствена съдебна практика по чл. 4 и 5 от закона е установена и не е необходимо да бъде преоценявана в светлината на нови факти (вж. опр. № 1215 от 15.11.2012 г. по гр. д. № 533/2012 г., ВКС, IV г. о.).

ПРИЛОЖИМА ПРАВНА РАМКА

I. БЪЛГАРСКО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО

A. Конституционни разпоредби

23. Чл. 6, ал. 2 от Конституцията от 1991 г. предвижда равенство пред закона по следния начин:

„Всички граждани са равни пред закона. Не се допускат никакви ограничения на правата или привилегии, основани на раса, народност, етническа принадлежност, пол, произход, религия, образование, убеждения, политическа принадлежност, лично и обществено положение или имуществено състояние.“

24. Чл. 32, ал. 1 от Конституцията утвърждава правото на защита на личния живот и достойнството по следния начин:

„Личният живот на гражданите е неприкосновен. Всеки има право на защита срещу незаконна намеса в личния ... му живот и срещу посегателство върху неговата чест, достойнство и добро име.“

25. Чл. 39, ал. 1 от Конституцията предвижда, че всеки има право да изразява мнение и да го разпространява чрез слово (писмено или устно), чрез звуци, изображения или по друг начин. Съгласно чл. 39, ал. 2 това право не трябва да се „използва за накърняване на правата и доброто име на друго и за призоваване към ... разпалване на вражда или към насилие над личността.“

В. Закон за защита от дискриминация от 2003 г.

1. Забрана за дискриминация и тормоз

(а) Законови разпоредби

26. Законът за защита от дискриминация е приет през 2003 г. и влиза в сила на 1 януари 2004 г. Чл. 4, ал. 1 забранява всяка пряка или непряка дискриминация, основана на пол, раса, народност, етническа принадлежност, човешки геном, гражданство, произход, религия или вяра, образование, убеждения, политическа принадлежност, лично или обществено положение, увреждане, възраст, сексуална ориентация, семейно положение, имуществено състояние или на всякакви други признаци, установени в закон или в международен договор, по който Република България е страна.

27. Съгласно чл. 5 тормозът на основа на признаците по чл. 4, ал. 1, сексуалният тормоз, подбуждането към дискриминация, преследването и расовата сегрегация се смятат за дискриминация.

28. Параграф 1, точка 1 от допълнителните разпоредби на Закона от 2003 г. определя „тормоза“ като всяко нежелано поведение на основата на признаците по чл. 4, ал. 1, изразено физически, словесно или по друг начин, което има за цел или резултат накърняване достойнството на лицето и създаване на заплашителна, враждебна, принизяваща, унижителна или обидна среда. Параграф 1, точка 5 определя „подбуждане към дискриминация“ като пряко и умишлено насърчаване, даване на указание, оказване на натиск (или склоняване) към извършване на дискриминация.

29. Върховният административен съд е постановил, че пряката дискриминация и тормозът са свързани, но все пак отделни понятия: що се отнася до понятието за тормоз, всяка разлика в третирането е без значение – тормозът по-скоро се характеризира със специална цел или резултат, както е посочено в параграф 1, точка 1 (вж. реш. № 8105 от 08.06.2011 г. по адм. д. № 8708/2010 г., ВАС, VII о., потвърдено от реш. № 156 от 05.01.2012 г. по адм. д. № 13389/2011 г., ВАС, петчл. с-в).

(b) Съдебна практика по публични изказвания относно ромите като група

(i) Практика на Върховния административен съд

30. В решение от март 2009 г., потвърдено през декември 2009 г., Върховният административен съд установява, че изказванията на кмет в интервю по радиото, че „дори кравите в [неговата община] биха причинили по-малко неприятности от цигански квартал“ и че „такъв ромски квартал би бил десет пъти по-опасен от сметище [намиращо се] в близост до жилищни квартали“, представляват тормоз по смисъла на Закона от 2003 г., тъй като накърняват достойнството на голям брой хора и създават обидна среда, основана на етнос. Фактът, че кметът е

изразил мнението си по общественно-политически въпрос, не може да оправдае сравняването на малцинствена етническа група с „крави“ и „сметище“. Нито пък може да се твърди, че кметът не е искал да обиди засегнатите хора; достатъчно е, че думите му, широко популяризирани сред ромската общност, водят до този резултат (вж. реш. № 3019 от 06.03.2009 г. по адм. д. № 9485/2008 г., ВАС, VII о., потвърдено с реш. № 14472 от 01.12.2009 г. по адм. д. № 11158/2009 г., ВАС, петчл. с-в).

31. В решение от юли 2009 г., потвърдено през февруари 2010 г., същият съд постановява, че телевизионна програма, представяща ромите като склонни към антисоциално поведение, може да доведе до изграждането на негативни стереотипи и следователно попада в обхвата на забраната, предвидена в чл. 5 от Закона от 2003 г. (вж. параграф 27 по-горе), като се има предвид, че тя не може да бъде обоснована от съображения за свобода на изразяване. Това е така с оглед по-конкретно на специалните задължения и отговорности на журналистите и широко разпространените предразсъдъци спрямо ромите (вж. реш. № 9983 от 23.07.2009 г. по адм. д. № 2059/2009 г., ВАС, VII о., потвърдено с реш. № 1476 от 04.02.2010 г. по адм. д. № 14286/2009 г., ВАС, петчл. с-в).

32. В решение от март 2016 г. същият съд постановява, че използвайки пренебрежителен за ромите термин за името на компютърен файл, ИТ експерт, нает от президентската администрация, е извършил „тормоз“ по смисъла на параграф 1, точка 1 от допълнителните разпоредби на Закона от 2003 г. (вж. реш. № 2445 от 02.03.2016 г. по адм. д. № 1248/2015 г., ВАС, V о.).

33. Обратно, в окончателно решение от януари 2019 г. същият съд постановява, че изказване на заместник министър-председател в парламента, в което той очертава престъпленията, извършени от роми, със силно негативни краски и твърди, че някои роми са се превърнали в „нагли, арогантни и звероподобни хуманоиди“ - представлява законно упражняване на правото му на свобода на изразяване и че не е равнозначно на „тормоз“ по смисъла на параграф 1, точка 1 от допълнителните разпоредби на Закона от 2003 г. (вж. параграф 28 по-горе) по отношение на рома, подал жалба за това, тъй като той не е бил посочен по име и няма доказателства, че е бил лично засегнат от него (вж. реш. № 636 от 15.01.2019 г. по адм. д. № 7229/2018 г., ВАС, V о.).

34. Подобен подход е възприет в последващо окончателно решение, постановено от същия съд, по отношение на изказвания, свързани с ромите, направени от кмет (вж. реш. № 14026 от 21.10.2019 г. по адм. д. № 12163/2018 г., ВАС, V о.).

(ii) Практика на Върховния касационен съд

35. В окончателно решение от юни 2019 г. (вж. реш. № 2 от 19.06.2019 г. по гр. д. № 3203/2018 г., ВКС, III г. о.) – първото решение, което изглежда е постановено по производство по чл. 71 от Закона от

2003 г. (вж. параграф 38 по-долу) - Върховният касационен съд постановява (във връзка с горепосоченото изказване на заместник министър-председателя – вж. параграф 33 по-горе), че за да има „тормоз“ по смисъла на параграф 1, точка 1 от допълнителните разпоредби на Закона от 2003 г. (вж. параграф 28 по-горе), трябва да има както „нежелано поведение“ (например под формата на публично изказване), така и конкретни негативни последици от това поведение за личната сфера на жалбоподателите (като например отказ за наемането им на работа или за отдаването им на жилище под наем, или отправяне на конкретни заплахи срещу тях). Въз основа на това съдът отхвърля иска, понеже не намира доказателства, че изказването на заместник-министър председателя е насочено към жалбоподателите или по някакъв начин конкретно ги е засегнало.

2. Производство пред Комисията за защита от дискриминация и последващи искове за обезщетение за вреди

36. Органът, който е основно отговорен за осигуряване на спазването на Закона от 2003 г., е Комисията за защита от дискриминация („КЗД“) (чл. 40). Тя може да действа по собствена инициатива или въз основа на жалби от засегнатите страни или на сигнали от заинтересовани лица или органи (чл. 50). Ако КЗД установи, че е налице нарушение на Закона от 2003 г., тя може да разпорежи това нарушение да бъде предотвратено или преустановено или да бъде възстановено *status quo ante* (чл. 47, т. 2). Тя може също така да налага санкции (като например глоби), да постановява принудителни мерки или да дава задължителни предписания (чл. 47, т. 3 и 4). Решенията на КЗД подлежат на съдебен контрол (чл. 68, ал. 1 и чл. 84, ал. 2).

37. Лицата, по отношение на които КЗД е постановила благоприятно решение и които желаят да получат обезщетение за вреди, претърпени в резултат на установеното от нея нарушение, могат да предявят иск за обезщетение за вреди срещу лицата или органите, които са причинили тези вреди (чл. 74, ал. 1).

3. Гражданско производство

38. Алтернативно, оплакващите се от дискриминация могат да предявят иск пред граждански съд, с който търсят а) установяване, че е налице нарушение на Закона от 2003 г., б) разпореждане срещу страната, извършваща дискриминация, с което се изисква от нея да преустанови извършването на нарушението, да възстанови *status quo ante* и да се въздържа от извършване на такова нарушение в бъдеще, и в) обезщетение за вреди (чл. 71, ал. 1, точки 1 - 3). Искът може да бъде предявен от неправителствена организация от името на засегнатата страна (чл. 71, ал. 2). Ако дискриминацията е засегнала множество лица, неправителствената организация може дори да предяви иска от свое

име, като в този случай пряко засегнатите могат да се присъединят към производството като трети страни (чл. 71, ал. 3).

4. Възможността за избор между производство пред КЗД и производство пред гражданските съдилища

39. С тълкувателно решение от януари 2019 г. (тълк. пост. № 1 от 16.01.2019 г. по тълк. д. № 1/2016 г., ВКС, ОСГК, и ВНЕ, ОСС на I и II к.), Общите събрания на Гражданската колегия на Върховния касационен съд и на Първа и Втора колегия от Върховния административен съд отбелязват, *наред с другото*, че двете възможности за защита по Закона от 2003 г. - предявяване на иск по чл. 71 пред граждански съд и предявяване на иск пред КЗД - са алтернативи, които засегнатите лица имат право свободно да избират.

II. МАТЕРИАЛИ НА СЪВЕТА НА ЕВРОПА

40. В своята Препоръка № R (97) 20 към държавите членки относно „езика на омразата“, приета през 1997 г., Комитетът на министрите на Съвета на Европа препоръчва на държавите членки „да предприемат подходящи стъпки за борба с езика на омразата въз основа на принципите, посочени [тук]“. Тези принципи, изложени в приложение към препоръката, доколкото са приложими, гласят следното:

Обхват

„Принципите, изложени по-долу, са приложими за езика на омразата, по-специално езика на омразата, разпространяван от медиите.

За целите на прилагането на тези принципи терминът „език на омразата“ се разбира като обхващащ всички форми на изразяване, които разпространяват, подбуждат, насърчават или оправдават расова омраза, ксенофобия, антисемитизъм или други форми на омраза, основани на нетолерантност, включително: нетолерантност, изразена чрез агресивен национализъм и етноцентризъм, дискриминация и враждебност срещу малцинствата, мигрантите и хората от имигрантски произход.“

Принцип 2

„Правителствата на държавите членки следва да установят или поддържат стабилна правна рамка, състояща се от граждански, наказателни и административни разпоредби относно речта на омразата, които да позволяват на административните и съдебните органи да съвместяват във всеки отделен случай зачитането на свободата на изразяване със зачитането на човешкото достойнство и защитата на доброто име или правата на другите.

За тази цел правителствата на държавите членки следва да проучат начините и средствата да:

...

РЕШЕНИЕ ПО ДЕЛО „БЕХАР И ГУТМАН СРЕЩУ БЪЛГАРИЯ“

– увеличат на възможностите за борба с речта на омразата чрез гражданското право, например като се даде възможност на заинтересованите неправителствени организации да предявяват граждански иски, като се предвиди обезщетение за пострадалите от реч на омразата, и като се създаде възможност за съдебни разпореждания, даващи на пострадалите право на отговор или оттегляне на изявленията;

...

Принцип 3

„Правителствата на държавите членки следва да гарантират, че в правната рамка, посочена в принцип 2, намесата в свободата на изразяване ще е тясно ограничена и ще се прилага по законосъобразен и безпристрастен начин въз основа на обективни критерии. Освен това, в съответствие с основното изискване на принципа на правовата държава, всяко ограничаване или намеса в свободата на изразяване трябва да подлежи на независим съдебен контрол. Това изискване е особено важно в случаите, когато свободата на изразяване трябва да бъде съчетана със зачитането на човешкото достойнство и защитата на доброто име или правата на другите.“

Принцип 4

„Националното право и съдебна практика следва да позволяват на съдилищата да имат предвид, че конкретни случаи на реч на омразата могат да бъдат толкова обидни за отделни лица или групи, че да не се ползват от нивото на защита, осигурено от чл. 10 от Европейската конвенция за правата на човека за други форми на изразяване. Такъв е случаят, когато речта на омразата е насочена към унищожаване на правата и свободите, предвидени в Конвенцията, или към ограничаването им в по-голяма степен, отколкото е предвидено в нея.“

41. В четвъртия си доклад за България (CRI(2009)2), публикуван през септември 2009 г. и обхващащ периода между 2004 г. и средата на 2008 г., Европейската комисия срещу расизма и нетолерантността (ЕКРН) посочва:

„90. ЕКРН със загриженост отбелязва, че една крайно дясна партия предприема яростни словесни атаки, наред с другото, срещу турците като етническа и религиозна група, и че това е спомогнало за създаването на атмосфера на нетърпимост към тях. Например партията често представя турците като заплаха за страната. ЕКРН отбелязва с одобрение, че през март 2008 г. лидерът на партията е осъден от Софийския съд на основание, че е създал враждебна и заплашителна среда за турците. Съдът разпорежи на тази страна да се въздържа от подобни изявления. Според някои социологически проучвания популярността на партията намалява.

...

108. Както е посочено на друго място в доклада, има случаи на расистки и ксенофобски политически изказвания и коментари, правени основно от членове на една крайно дясна партия и нейния лидер. Последният е осъждан два пъти за расистки изказвания след оплаквания от членове на гражданското общество. В момента пред съдилищата са подадени още шест жалби. Както беше посочено по-горе, ще е необходимо силно послание от властите, за да се противодейства на вредното въздействие на тази партия и на всяка друга политическа личност, която се отдава на същия вид реторика, като следва да се гарантира, че прокуратурата

РЕШЕНИЕ ПО ДЕЛО „БЕХАР И ГУТМАН СРЕЩУ БЪЛГАРИЯ“

следи за прилагането на законодателството срещу подбуждане към омраза. Телевизионният канал на политическата партия редовно излъчва програма, атакуваща етническите малцинства и чужденците. Към днешна дата обаче не са предприети действия срещу този канал, въпреки че представители на етническите малцинства са подали жалби срещу него.

...

118. Що се отнася до положението на еврейската общност, ЕКРН отбелязва, че тя се счита за добре интегрирана в българското общество. ...

119. ЕКРН обаче със загриженост отбелязва, че крайно дясната партия, спомената на друго място в доклада, разпространява антисемитски послания по своя частен телевизионен канал и че макар това да е докладвано на Съвета за електронни медии, не са предприети действия срещу партията. ... В допълнение ЕКРН със загриженост отбелязва, че законодателството не се прилага за хора, които публикуват антисемитски книги.“

42. В петия си доклад за България (CRI(2014)36), публикуван през септември 2014 г. и обхващащ периода между средата на 2008 г. и март 2014 г., ЕКРН посочва:

„31. ... ЕКРН отбелязва, че расисткият и нетолерантен език на омразата в политическия дискурс продължава да бъде сериозен проблем в България и ситуацията се влошава. Основните цели на расисткия език на омразата са ромите, мюсюлманите, евреите, турците и македонците. Последната предизборна кампания е белязана от силни антиромски настроения. ... Голяма част от проблема е концентрирана в една националистическа политическа партия, „Атака“, която е представена в парламента. Лидерът ѝ е известен с расистките си възгледи. Той протестира срещу „циганизацията“ на България, систематично свързвайки ромите с престъпници; призовава за забрана на строежа на джамии, за да се спре разпространението на исляма, и е публикувал две антисемитски книги.“

ЗАКОНЪТ

I. ТВЪРДЯНО НАРУШЕНИЕ НА ЧЛЕНОВЕ 8 И 14 ОТ КОНВЕНЦИЯТА

43. Жалбоподателите се оплакват на основание членове 8 и 14 от Конвенцията, че съдилищата са отхвърлили иска им срещу г-н Сидеров. Членове 8 и 14 предвиждат, доколкото е релевантно:

Чл. 8 (право на зачитане на личния и семейния живот)

„1. Всеки има право зачитане на личния си ... живот ...“

Чл. 14 (забрана на дискриминацията)

„Упражняването на правата и свободите, изложени в Конвенцията, следва да бъде осигурено без всякаква дискриминация, основана на пол, раса, цвят на кожата, език, религия, политически и други убеждения, национален или социален произход, принадлежност към национално малцинство, имущество, рождение или друг някакъв признак.“

А. Допустимост

1. Статут на жертва

(а) Аргументите на страните

44. Правителството посочва, че жалбоподателите не могат да твърдят, че са пострадали от нарушение на правата им съгласно членове 8 или 14 от Конвенцията и че жалбата им на практика представлява *actio popularis*. Те не са пряко засегнати от изказванията на г-н Сидеров и освен това не са потърсили обезщетение във връзка с тях.

45. Жалбоподателите отбелязват, че макар исковете им в рамките на вътрешните производства да са основани единствено на принадлежността им към етническо малцинство, съдилищата са ги приели за разглеждане. Друг аргумент в това отношение са правилата за разпределяне на тежестта на доказване по делата за дискриминация. Жалбоподателите посочват също, че са представили доказателства по време на вътрешните производства относно чувствата, породени от изказванията на г-н Сидеров, както и относно еврейския им произход. Те също така описват трудностите, които родителите им е трябвало да понесат в България по време на Втората световна война в резултат на различни антиеврейски мерки, предприети от властите, и заявяват, че разказът на родителите им за това как антисемитската реторика през 30-те години на миналия век е довела до подобни мерки ги е направила особено чувствителни към такава реторика. Антисемитизмът все още е широко разпространен в България, а демонстрирането на нацистки символи и други форми на обществено одобрение за режима на Хитлер остава ненаказано.

(b) Оценката на съда

46. Жалбата на жалбоподателите не се отнася до изказванията на г-н Сидеров като такива. В действителност няма основание да се счита, че тези изказвания могат да бъдат приписани на българската държава и поради това евентуалните оплаквания във връзка със самите изказвания биха били несъвместими *ratione personae* с разпоредбите на Конвенцията (вж. *mutatis mutandis*, „*Aksu v. Turkey*“ [GC], № 4149/04 и 41029/04, §§ 60-61, ECHR 2012). Оплакването се отнася единствено до отказа на българските съдилища да предоставят на жалбоподателите правна защита по отношение на тези изказвания, което според жалбоподателите противоречи на позитивните задължения на България по членове 8 и 14 от Конвенцията. Несъмнено жалбоподателите са лично и пряко засегнати от съдебните решения, с които е отхвърлен иска им срещу г-н Сидеров. Дали изказванията на г-н Сидеров и реакцията на съдилищата спрямо тях засягат правата на жалбоподателите по членове 8 и 14 е въпрос, който е свързан по-скоро със съвместимостта на жалбата на жалбоподателите с разпоредбите на Конвенцията *ratione*

materiae, отколкото със статута им на предполагаеми жертви в това отношение.

47. В този смисъл позицията по настоящото дело се различава от тази по делото „*L.Z. v. Slovakia*“ ((dec.), № 27753/06, § 69, 27 септември 2011 г.), което се отнася до мярка, приписвана на държавата ответник – преименуването на улица – и където въпросът дали тази мярка е засегнала правата на жалбоподателя по чл. 8 и въпросът дали той би могъл да претендира, че е пострадал в това отношение, са неразривно свързани. Позицията се различава и от тази по делото „*Aksu*“ (цитирано по-горе), където първоначално формулираната жалба също се отнася до изказвания, за които се твърди, че отчасти се приписват на органите на държавата - ответник (пак там, §§ 60 и 81). Разглежданите оплаквания се отнасят единствено до позитивните задължения на българските власти.

48. Поради това възражението на правителството следва да бъде отхвърлено.

2. Приложимост на членове 8 и 14 от Конвенцията

(а) Твърдения на страните и на третата страна

(i) Правителството

49. Правителството отбелязва, че искът на жалбоподателите срещу г-н Сидеров е общ, а не основан на твърдения, че изказванията му са засегнали конкретно тяхната лична сфера или са имали някакви конкретни вредни последици лично за тях. В това отношение то посочва, че жалбоподателите не са поискали обезщетение от г-н Сидеров, както са могли да направят по закон. Според практиката на Съда степента, в която общите изказвания за дадена група засягат отделните ѝ членове, следва да бъде преценена с оглед на конкретните обстоятелства. В настоящия случай историческата, социалната и политическата ситуация в България, ведно с личното положение на жалбоподателите, водят до заключението, че правата им по чл. 8 от Конвенцията не са били ангажирани. В България няма ясно изразена тенденция речта на омразата, да остане несанкционирана, но подходящият инструмент за това са по-скоро наказателните санкции, отколкото производствата по Закона от 2003 г.

50. В допълнение правителството изтъква, че фактите по делото не ангажират чл. 14 от Конвенцията, тъй като жалбоподателите не са претърпели преки или косвени вреди в личната си сфера в резултат на изказванията на г-н Сидеров. Те не са изложили доводи в този смисъл и в рамките на вътрешните производства. Във всеки случай подходящият ред за защита срещу общи дискриминационни изказвания е наказателното производство, тъй като производствата по Закона от 2003 г. са във връзка с конкретни дискриминационни действия, насочени срещу определени лица.

(ii) Жалбоподателите

51. Жалбоподателите посочват, че са евреи, живели през целия си живот в България, където родителите им са пострадали от събитията около Втората световна война. По-нататък жалбоподателите твърдят, че с оглед на начина, по който г-н Сидеров е направил изказванията си, както и на известността и публичния му профил, тези изказвания са засегнали личния живот на всички евреи в България. Те са породили предразсъдъци срещу тях и обиждат всички тях, засягайки идентичността им като еврейски народ и потомци на оцелелите от Холокоста. От установената практика на Съда става ясно, че подобна антисемитска реч не заслужава никаква защита съгласно Конвенцията. Отказът жалбоподателите да бъдат компенсирани във връзка с нея на практика означава предоставяне на защитата на чл. 10 от Конвенцията срещу такива изказвания и легитимиране на езика на омразата. Чрез систематичната липса на наказателно преследване по отношение на такива изказвания, които след 2005 г. са доста разпространени в политическия дискурс в България, българските власти създават впечатлението, което е отбелязано и от ЕКРЧ, и от Комитета на ООН за премахване на расовата дискриминация, че подобен език се толерира. При тези обстоятелства единственото средство за правна защита, с което малцинствените групи разполагат във връзка с такива изказвания, е предявяването на искове по Закона от 2003 г.

52. По-нататък жалбоподателите твърдят, че изказванията на г-н Сидеров, които обрисуват в негативни краски всички евреи и призовават за изключването им от политическия живот, са от естество да засегнат чувството за идентичност и самочувствието на членовете на групата и реално такъв е бил ефектът им по отношение на жалбоподателите. Тези изказвания са израз на последователна позиция и са явно дискриминационни както по отношение на целта, така на последиците им. Следователно чл. 14 от Конвенцията също е приложим.

(iii) Третата страна

53. „Гръцки хелзинкски монитор“, неправителствена организация със седалище в Глика Нера, Атина, се позова подробно на практиката на Комитета на ООН за премахване на расовата дискриминация по отношение на въпроса дали физически лица – дори и да не са лично посочени – могат да бъдат считани за засегнати от обидни забележки, насочени срещу етническата или националната група, на която са членове. Третата страна се позовава и на решения на Съда на Европейския съюз, които според нея имат отношение по този въпрос. В допълнение тя отбелязва, че различни органи на Организацията на обединените нации и Съвета на Европа подчертават необходимостта от противодействие на негативните расови и етнически стереотипи (особено когато се разпространяват от политици) и цитира доклади,

които изразяват загриженост относно разпространението – специално в България – на такива забележки. Накрая тя посочва, че макар практиката на Съда по чл. 10 от Конвенцията относно езика на омразата да е доста добре развита, същото не може да се каже за неговата практика по отношение на същата точка по чл. 8 от Конвенцията. Поради това разглежданото дело е отлична възможност да се приведе практиката на Съда в съответствие с нововъзникващите тенденции и да се осигури подходяща защита на пострадалите от езика на омразата.

(b) Оценката на съда

(i) Приложимост на чл. 8 от Конвенцията

54. „Личен живот“ по смисъла на чл. 8, § 1 от Конвенцията е широко понятие, което не може да бъде изчерпателно дефинирано. Установено е, че то включва моралната неприкосновеност на дадено лице (вж. „*X and Y v. the Netherlands*“, 26 март 1985 г., § 22, серия А, № 91; „*Von Hannover v. Germany*“ (№ 2) [GC], № 40660/08 и 60641/08, § 95, ECHR 2012; и „*Couderc and Hachette Filipacchi Associés v. France*“ [GC], № 40454/07, § 83, ECHR 2015 (откъси)), и че може да обхваща зоната на взаимодействие на дадено лице с други лица, дори в публичен контекст (вж. „*Von Hannover (№ 2)*“, посочено по-горе, § 95; „*Couderc and Hachette Filipacchi Associés*“, посочено по-горе, § 83 *in fine*; и „*Satakunnan Markkinapörssi Oy and Satamedia Oy v. Finland*“ [GC], № 931/13, § 131, 27 юни 2017 г.).

55. Въпросът по това дело е дали негативните публични изказвания за дадена социална група могат да се разглеждат като засягащи „личния живот“ на отделните членове на тази група до степен, при която се задейства приложимостта на чл. 8 от Конвенцията по отношение на тях.

56. Точката, която се отнася до компетентността на Съда *ratione materiae*, попада в обхвата на разглеждането като въпрос за допустимост (вж. „*Denisov v. Ukraine*“, № 76639/11, § 92 - 93, 25 септември 2018 г.).

(α) Свързани решения

57. В първите две дела, по които беше изправен пред този въпрос, Съдът обяви жалбите по чл. 8 от Конвенцията за недопустими, без да формулира общи критерии.

58. В първото дело „*Pirali v. Greece*“ натурализиран турски бежанец в Гърция е засегнат от анти-имигрантско писмо, публикувано във вестник. Той инициира наказателно производство ведно с иск за обезщетение за вреди срещу издателя, директора и главния редактор на вестника, но производството е прекратено поради изтичането на съответния давностен срок. На основание членове 8 и 14 от Конвенцията жалбоподателят твърди, че държавата не е защитила честта му. Съдът постановява, че жалбоподателят не е лично засегнат от въпросната публикация (тъй като тя засяга всички имигранти в Гърция)

и че прекратяването на производството не може да ангажира отговорността на държавата по членове 8 или 14 (вж. „*Pirali v. Greece*“ (dec.), № 28542/05, 15 ноември 2007 г.).

59. Във второто дело „*L.Z. V. Slovakia*“ (цитирано по-горе) словашки гражданин от еврейски етнически произход, живеещ в Чешката република, е засегнат от преименуването на улица в словашко село на известен нацистки сътрудник. Във връзка с това той безуспешно завежда дело в Словакия и се оплаква съгласно чл. 8 от Конвенцията, че преименуването на улицата нарушава правото на зачитане на личния му живот. Съдът отбелязва, че а) доводите на жалбоподателя (както пред вътрешните съдилища, така и пред Съда) срещу преименуването на улицата са от обществен интерес; б) жалбоподателят не живее в Словакия и няма връзки със селото, където се намира улицата, дори не я е посещавал; и в) няма доказателства, че преименуването на улицата е засегнало неблагоприятно личния живот на жалбоподателя. Следователно жалбата представлява *actio popularis* (пак там, § 72 -79).

60. Резултатът от следващото дело, повдигащо въпроса, „*Aksu*“ (цитирано по-горе), е решение на Голяма камера на Съда. В това решение Голяма камера установява общия принцип, че за да се счита, че може да засегне чувството за идентичност на дадена етническа или социална група и чувството за самоуважение и самоувереност на членовете на групата до степен, която води до задействане на приложимостта на чл. 8 от Конвенцията по отношение на тях в рамките на частноправния му аспект, отрицателното стереотипизиране на групата „трябва да достигне определено ниво“ (пак там, § 58). Голямата камера обаче не посочва изрично факторите, които могат да имат отношение по този въпрос.

61. Делото е свързано с ром, живеещ в Турция, който е засегнат от пасажи в академична книга за ромите в Турция и от определенията на думата „циганин“ в два речника (и трите публикации са частично финансирани от властите). Според него те съдържат език, който негативно стереотипизира ромите в Турция като група и по този начин засяга ромската му идентичност. Съдът приема, че макар жалбоподателят да не е бил лично посочен, той би могъл да се почувства обиден от изявленията, отнасящи се до етническата група, към която принадлежи, и че в рамките на вътрешното производство не е имало спор относно неговата процесуална легитимация в това отношение. Следователно той би могъл да се счита за пострадал от оспорваните забележки, а публикациите, за които се твърди, че засягат идентичността на групата, към която принадлежи, засягат неговия „личен живот“ (пак там, § 53 и 60).

62. Голямата камера на Съда отново е сезирана с въпроса по делото „*Perinçek v. Switzerland*“. По това дело турски политик е осъден в Швейцария във връзка с публични изказвания, които е произнесъл там, в които е отрекъл, че масовите убийства на арменци в Османската

империя през 1915 г. и през следващите години са равностойни на геноцид. Той подава жалба по чл. 10 от Конвенцията. Голяма камара констатира, че изявленията на жалбоподателя са засегнали правото на арменците на зачитане на тяхното достойнство и достойнството на техните предци, включително правото им на зачитане на тяхната идентичност, което се основава на разбирането, че общността им е била подложена на геноцид. Тя счита, че това са защитени права в частта „личен живот“ на чл. 8 от Конвенцията (вж. „*Perinçek v. Switzerland*“ [GC], № 27510/08, § 227, ECHR 2015 (откъси)). Във връзка с това тя отбелязва, че арменската общност отдава огромно значение на въпроса дали трагичните събития от 1915 г. и следващите години трябва да се разглеждат като геноцид, и е особено чувствителен към всякакви изявления по този въпрос (пак там, § 252). Тя обаче не посочва в по-общ план видовете фактори, които са в основата на нейната оценка.

63. В последващо дело, „*Lewit v. Austria*“, австрийски гражданин от еврейски етнически произход, един от последните оцелели от концентрационния лагер в Маутхаузен, е обиден от статия в дясно периодично издание, която твърди, че хората, освободени от лагера през 1945 г., са участвали в кражби, грабежи и убийства, че са ги наричали „чума за народа“ („*Landplage*“) и коментира в положителна светлина прекратяването на наказателното производство, образувано във връзка с почти идентична по-ранна статия. Жалбоподателят, заедно с други лица, предявява иск за обезщетение срещу собственика на периодичното издание във връзка с втората статия, който е отхвърлен на основание, че той не е засегнат лично от статията и поради това няма процесуална легитимация да инициира производство по отношение на нея. С препратки към делото „*Aksu*“ (цитирано по-горе, § 58), камарата на Съда, разглеждаща делото, установява, че последните оцелели от лагера в Маутхаузен могат да се разглеждат като „(хетерогенна) социална група“ и че чл. 8 от Конвенцията е приложим, тъй като фактите, които стоят в основата на делото, попадат в обхвата на „личния живот“ на жалбоподателя, въпреки че в статията не е посочено лично името му (вж. „*Lewit v. Austria*“, №. 4782/18, § 46 -47, 10 октомври 2019 г.).

64. Проблемът е разглеждан и по делото „*Panayotova and Others v. Bulgaria*“, което има силни фактически прилики с настоящото. По него етнически роми, живеещи в България, са обидени от антиромска брошура, публикувана от политическата партия на г-н Сидеров „Атака“ през октомври 2011 г., и неуспешно молят прокуратурата да започне наказателно разследване срещу г-н Сидеров във връзка с тази брошура. Те се оплакват, *наред с другото*, по чл. 8 от Конвенцията от отказа на властите да направят това. При оценката на приложимостта на чл. 8 Комитетът на Съда, който разглежда делото, изцяло се основава на делото „*Aksu*“ (цитирано по-горе, § 58) и констатира, че с оглед на съдържанието и начина, по който е организирана и представена,

брошурата явно се стреми да изобрази ромите в България като изключително склонни към престъпления и поквара и по този начин да ги заклейми и оклевети. Тези твърдения са много по-силни от изказванията, разглеждани по делото „*Aksu*“ (посочено по-горе) и следователно може да се приеме, че те са засегнали „личния живот“ на жалбоподателите (вж. „*Panayotova and Others v. Bulgaria*“ (dec.) [Комитет], № 12509/13, § 56, 7 май 2019 г.).

(в) Принципи, произтичащи от съответните решения на Съда

65. С оглед на установеното, общото предложение, произтичащо от съдебната практика на Съда в тази област, е изложеното по делото „*Aksu*“ (посочено по-горе, § 58): че за да се счита, че може да засегне чувството за идентичност на дадена етническа или социална група и чувството за самоуважение и самоувереност на членовете на групата до степен, която води до задействане на приложимостта на чл. 8 от Конвенцията по отношение на тях, отрицателното стереотипизиране на групата „трябва да достигне определено ниво“. Това, което произтича от разсъжденията на Съда по самото дело „*Aksu*“, а след това и по делата „*Perinçek*“ и „*Lewit*“ (и двете цитирани по-горе), е, че този въпрос може да бъде решен единствено въз основа на конкретните обстоятелства в случая в тяхната цялост.

66. Изглежда обаче, че е необходимо по-ясно да се посочат видовете съображения, които могат да допринесат при оценката на тази точка. Те могат да бъдат извлечени от констатациите на Съда по тези дела, въпреки че не са изрично формулирани в тях. Някои насоки могат да бъдат извлечени и от общия подход на Съда към приложимостта на чл. 8 от Конвенцията по делата, при които се твърди, че нечий „личен живот“ е негативно засегнат от изказване или действие. По делото „*Denisov*“ (цитирано по-горе, § 112 -14) Голямата камера на Съда приема, че по такива дела последиците от изказването или действието трябва да надвишават „прага на суровост“. Въпреки че конкретният въпрос по делото „*Denisov*“ (цитирано по-горе) е дали освобождаването от длъжност може да ангажира приложимостта на чл. 8, по-широкият въпрос, изложен там, впоследствие е приложен по дела, които повдигат много различни въпроси. Например по делото „*Hudorovič and Others v. Slovenia*“ (№ 24816/14 и 25140/14, § 115 и 157, 10 март 2020 г.), което се отнася до достъпа до чиста питейна вода и канализация на членове на ромското малцинство, Съдът изрично се позовава на делото „*Denisov*“ (цитирано по-горе, § 114) и след това се базира на него, за да подчертае, че предполагаемото неизпълнение от страна на държавата на жалбоподателите на задължението за осигуряване на достъп до чиста питейна вода би повдигнало въпрос съгласно чл. 8, само ако са налице убедителни доказателства, че това неизпълнение реално е накърнило основните им права по тази разпоредба. По делото „*Beizaras*

and Levickas v. Lithuania“ (№ 41288/15, § 117, 14 януари 2020 г.), което се отнася до въпрос, много по-близък до разглеждания тук, Съдът установява, че агресивни хомофобски изказвания, направени под снимка, публикувана на страницата на жалбоподателите във Facebook, са достигнали достатъчна степен на сериозност, за да засегнат техния „личен живот“, и че тези изказвания ангажират приложимостта на чл. 8. В тази връзка Съдът подчертава, че за да се приложи чл. 8, атаката срещу дадено лице трябва да достигне определена степен на сериозност и да бъде извършена по начин, който уврежда персоналното упражняване на правото на зачитане на личния живот (пак там, § 109). Обратно, по делото „*Vučina v. Croatia*“ ((dec.), № 58955/13, §§ 30-31 и 34-51, 24 септември 2019 г.), прилагането на подхода „праг на сериозност“ води до заключението, че публикуването на снимка в списание с погрешно заглавие, идентифициращо жалбоподателката като някой друг, не я е засегнало до степен, ангажираща приложимостта на чл. 8.

67. Въз основа на съдебната практика, обобщена в параграфи 58 - 66 по-горе, Съдът констатира, че по дела като настоящото, по които се твърди, че публично изказване относно социална или етническа група е засегнало „личния живот“ на нейните членове по смисъла на чл. 8 от Конвенцията, релевантните фактори за вземане на решение дали това действително е така, включват, но не се ограничават непременно до, а) характеристиките на групата (например нейния размер, степен на хомогенност, особената ѝ уязвимост или история на стигматизация, както и положението ѝ в обществото като цяло), б) точното съдържание на негативните изказвания относно групата (по-специално степента, до която те биха могли да допринесат за изграждане на негативен стереотип за групата като цяло и специфичното съдържание на този стереотип), и в) формата и контекста, в който са направени изказванията, техния обхват (който може да зависи от това къде и как са направени), позицията и статута на техния автор и степента, до която би могло да се счита, че те са засегнали основен аспект на идентичността и достойнството на групата. Не може да се каже, че някой от тези фактори неизменно има предимство; именно взаимодействието на всички тях води до окончателното заключение дали е достигнато „определено ниво“, изисквано по делото „*Aksu*“ (цитирано по-горе, § 58) и „праг на суровост“, изискван по делото „*Denisov*“ (цитирано по-горе, § 112 -14), както и дали чл. 8 е приложим. Общият контекст на всяко отделно дело – по-специално преобладаващият социален и политически климат по времето, когато са направени изказванията – също може да бъде важно съображение.

(γ) Прилагане на тези принципи

68. По настоящото дело, както се потвърждава от съдържанието на изказванията на г-н Сидеров (вж. параграфи 11 - 13 по-горе), групата,

засегната от него, са евреите. Несъмнено с оглед на преследванията, на които са били подложени, по-специално по време на Втората световна война, евреите в Европа, включително живеещите в България, могат да бъдат считани за уязвимо малцинство.

69. Лесно може да се признае, че с оглед на техния тон и начин на представяне (вж. параграфи 11 - 13 по-горе) изказванията на г-н Сидеров са яростно антисемитски. Въпреки че в някои от тях се посочват конкретни факти, всички те повтарят стари антисемитски послания.

70. Що се отнася (по-специално) до изказванията, които отричат реалността на Холокоста и го представят като измислена история и средство за финансово изнудване (вж. параграфи 12 и 13 по-горе), Съдът и предходната Комисия неизменно разглеждат подобни изказвания като атаки срещу еврейската общност и като подбуждане към расова омраза, антисемитизъм и ксенофобия (вж. „*Perinçek*“, посочено по-горе, § 209, с допълнителни препратки, и скорошните „*Williamson v. Germany*“ (dec.), № 64496/17, § 26, 8 януари 2019 г. и „*Pastörs v. Germany*“, № 55225/14, §§ 39 и 48, 3 октомври 2019 г.). Наистина, Съдът постановява, че отричането на Холокоста неизменно трябва да се приема като особено обезпокоително за засегнатите лица (вж. „*Perinçek*“, посочено по-горе, § 253 *in fine*).

71. Едва ли може да се постави под въпрос, че всички тези изказвания представляват крайно негативно стереотипизиране, целящо да оклевети евреите и да предизвика предразсъдъци и омраза спрямо тях.

72. Вярно е, че най-яростните изказвания на г-н Сидеров са направени в две книги, които изглежда не са в масово обращение. Следователно тяхното въздействие първоначално е било доста ограничено. Въпреки това, последващото оглавяване на възходяща политическа партия и спечелването на второ място в президентските избори няколко години по-късно (вж. параграф 5 по-горе) изглежда са допринесли значително към популярността на изказванията му за евреите. Всъщност жалбоподателите подават иска си срещу г-н Сидеров точно по времето, когато политическата му кариера е във възходяща посока (вж. параграфи 4 - 5 и 8 по-горе) и когато поради този факт изказванията му придобиват по-голяма известност. Фактът, че жалбоподателите са направили това заедно с много други лица, с оглед обстоятелствата, не представлява съображение по същество (вж. „*Lewit*“, посочено по-горе, § 18).

73. С оглед на всички тези фактори, които в конкретния случай сочат в една и съща посока и се подкрепят взаимно, Съдът приема, че изказванията, направени от г-н Сидеров и оспорени от жалбоподателите, са от естество да окажат достатъчно въздействие върху чувството за идентичност на евреите в България и върху самочувствието и самоопределението на отделните евреи там, така че да достигнат „определено ниво“ (вж. „*Aksu*“, посочено по-горе, § 58) или „праг на суровост“ (вж. „*Denisov*“, посочено по-горе, § 112 - 14) и по този начин засягат „личния живот“ на жалбоподателите. Следователно чл. 8 от Конвенцията е приложим.

(ii) *Приложимост на чл. 14 от Конвенцията*

74. Чл. 14 от Конвенцията не съществува изолирано и се прилага само ако въпросните факти попадат в обхвата на една или повече материалноправни разпоредби на Конвенцията или протоколите към нея (вж., наред с много други власти, „*Konstantin Markin v. Russia*“ [GC], № 30078/06, § 124, ЕКПЧ 2012 (откъси)). Тъй като, както бе установено по-горе, фактите по настоящото дело попадат в приложното поле на чл. 8 от Конвенцията, чл. 14 е приложим и следователно жалбата също ще бъде разгледана в светлината на този член.

3. *Изчерпване на вътрешните средства за правна защита*

(а) *Твърденията на страните*

75. Правителството твърди, че като са предпочели производството пред гражданските съдилища, а не пред КЗД, жалбоподателите не са изчерпали вътрешните средства за правна защита. Предвид естеството на търсената от тях правна защита по отношение на г-н Сидеров производството пред КЗД би било по-подходящо. Прекият иск пред гражданските съдилища би бил подходящ, ако пострадалите твърдят, че лично са претърпели щети в резултат на тормоз или подбуждане към дискриминация, което жалбоподателите не твърдят. Също така производството пред КЗД щеше да бъде по-бързо и по-ефективно и е можело да доведе до санкции срещу г-н Сидеров. Жалбоподателите не са разяснили защо са предпочели гражданското съдебно производство. Освен това те изчакват доста време след публикуването на двете книги, преди да започнат производствата.

76. Жалбоподателите твърдят, че законосъобразно са избрали един от алтернативните начини за правна защита, предвидени в Закона от 2003 г., който по това време е нов законодателен акт, по който няма богата съдебна практика. Те не търсят обезщетение; по-скоро искат: а) установяване съгласно Закона от 2003 г., че изказванията на г-н Сидеров представляват расов тормоз и б) извинение, тъй като са счели, че тези жестове, а не парично обезщетение, представляват най-подходящата форма на правна защита, предвид факта, че са гледали на

иска си като на стратегически съдебен спор, целящ потискане на езика на омразата, засягащ всички малцинствени групи в страната.

(b) Оценката на съда

77. Общите принципи по отношение на изискването за изчерпване на вътрешните средства за правна защита са обобщени по делото „*Vučković and Others v. Serbia*“ ((предварително възражение) [GC], № 17153/11 и 29 others, §§ 69-77, 25 март 2014 г.). Що се отнася до ситуацията, при които са налице различни средства за правна защита, Съдът изтъква отново, че от жалбоподател, който се е възползвал от средство за правна защита, което е очевидно ефективно и достатъчно, не може да се изисква да е използвал и другите средства за правна защита, които са били на разположение, но с не по-голяма вероятност да бъдат успешни (вж. „*Aquilina v. Malta*“ [GC], № 25642/94, § 39, ECHR 1999-III). Когато е използвано средство за правна защита, не се изисква използването на друго средство, което по същество има същата цел „*Micallef v. Malta*“ [GC], № 17056/06, § 58, ECHR 2009).

78. Законът от 2003 г. предвижда два начина за защита срещу дискриминация и тормоз, за които се твърди, че са извършени от физически лица: а) производство пред специална комисия (евентуално последвано от производство в административен съд за съдебен контрол на решението на комисията и от производство за обезщетение в граждански съд), и б) производство директно пред граждански съд – избрания от жалбоподателите начин. Не може да се каже, че първият начин би осигурил явни предимства по отношение на наличните възможности за успех. Жалбоподателите търсят официална констатация, че изказванията на г-н Сидеров представляват тормоз и подбуждане към дискриминация, разпореждане той да спре да прави подобни изказвания и възстановяване на *status quo ante* чрез извинение (вж. параграф 10 по-горе). Те биха могли да постигнат това и чрез двете процедури. Специалната комисия може да установи нарушение на закона и да разпреди нарушението да бъде спряно и *status quo ante* да бъде възстановено, както може да направи това и гражданският съд (вж. параграфи 36 и 38 по-горе). Общото събрание на гражданските отделения на Върховния касационен съд и на всички съдии от Върховния административен съд изрично отбелязва, че двете процедури са алтернативи, между които засегнатите лица имат право свободно да избират (вж. параграф 39 по-горе).

79. Също така не може да се каже, че когато жалбоподателите предявяват иска си срещу г-н Сидеров, е ясно, че алтернативното средство за правна защита - производство пред специалната комисия – би осигурило по-добри шансове за успех. Вярно е, както се потвърждава от съдебната практика, цитирана в параграфи 30 - 32, че подобни производства са довели до по-голям успех за лицата, жалващи се срещу

расов тормоз в изказвания от общ характер, заклеяващи тяхната етническа група. Окончателните решения по тези дела обаче датират от 2009 г., 2010 г. и 2016 г., докато жалбоподателите започват разглежданото производство тук по-рано, през януари 2006 г. По това време Законът от 2003 г. е бил в действие малко повече от две години (вж. параграф 26 по-горе) и очевидно е нямало нищо, което да подсказва, че един от двата алтернативни начина за правна защита дава по-добри перспективи за успех.

80. Също така не е очевидно, че производството пред специалната комисия би могло да осигури правна защита на жалбоподателите по-бързо от производството пред гражданския съд. Във връзка с това не трябва да се пренебрегва фактът, че решенията на комисията не са окончателни, а подлежат на съдебен контрол (вж. параграф 36 *in fine* по-горе).

81. Накратко, жалбоподателите не могат да бъдат критикувани, че не са използвали средство за правна защита, което реално е щяло да преследва същата цел като това, което са опитали да използват, и което, предвид обстоятелствата в момента, когато са били изправени пред избор между двете, не е изглеждало да предлага по-добра перспектива за правна защита (вж., *mutatis mutandis*, „*A. v. France*“, 23 ноември 1993 г., § 32, серия А, № 277-В; „*Iatridis v. Greece*“ [GC], № 31107/96, § 47, ECHR 1999-II; „*Guberina v. Croatia*“, № 23682/13, § 50, 22 март 2016 г.; и „*Lewit*“, посочено по-горе, §§ 72-73).

82. Поради това възражението на правителството трябва да бъде отхвърлено.

4. Дали жалбата е отчасти явно неоснователна

(а) Твърденията на страните

83. Правителството твърди, че книгата „*Властта на Мамона*“ не е представена в нейната цялост по време на вътрешното производство, което означава, че не може да се направи заключение относно цялостното ѝ съдържание. Речта на г-н Сидеров в Бургас също не е надлежно представена като доказателство по време на вътрешното производство. Що се отнася до речта му в парламента, в нея изобщо не се споменават евреи. Следователно що се отнася до изказванията, съдържащи се в тази книга и в тези две речи, жалбата е явно неоснователна.

84. Жалбоподателите изтъкват, че копие от цялата книга „*Властта на Мамона*“ е представено в рамките на вътрешното производство. Те посочват също, че както отбелязват българските съдилища, г-н Сидеров не оспорва авторството на нито едно от изказванията си. Следователно нито неговата книга, нито някое от изказванията му не може да бъде изключено от разглеждане по настоящото дело.

(b) Оценката на съда

85. Както вече беше отбелязано, жалбата на жалбоподателите не се отнася до изказванията на г-н Сидеров като такива, а по-скоро до отказа на българските съдилища да предоставят на жалбоподателите правна защита по отношение на тях. Нищо от мотивите, изтъкнати от съдилищата за отхвърляне на иска на жалбоподателите, не подсказва, че те са го направили, защото не са могли да поставят изказванията, направени във „Властта на Мамона“, в правилния контекст или защото по някакъв начин са били подвеждани относно смисъла на тези изказвания поради липсата на доказателства за контекста, в който са били направени.

86. Що се отнася до речта на г-н Сидеров в Бургас, тя е специално анализирана от Софийски градски съд (вж. параграф 19 по-горе).

87. Накрая, въпросът дали с думите „България преди всичко – България за българите!“ в парламента (вж. параграф 14 *in fine* по-горе) г-н Сидеров използва антисемитска реч, срещу която е необходимо да се осигури правна защита на жалбоподателите, изисква по-задълбочен анализ и е по-подходящо да се разглежда в контекста на другите изказвания, направени от него, на етапа по същество.

88. Следователно жалбата не може да бъде отхвърлена като явно неоснователна по отношение на изявленията, очертани от правителството.

5. Заключение относно допустимостта на жалбата

89. Установено е, че жалбата не е недопустима, защото жалбоподателите не могат да бъдат считани за жертви или поради предполагаемата ѝ несъвместимост *ratione materiae* с разпоредбите на Конвенцията, или поради факта, че жалбоподателите не са изчерпили вътрешноправните средства за защита, или поради факта, че тя отчасти е явно неоснователна. Също така не може да се каже, че жалбата е явно неоснователна като цяло или недопустима на други основания. Следователно тя трябва да бъде обявена за допустима.

В. По същество

1. Становища на страните

(a) Жалбоподателите

90. Според жалбоподателите отношението към евреите в България, което те описват подробно, ведно с възхода след 2005 г. на националистически движения, използващи антисемитска реторика, създава належаща социална нужда да защитят личния си живот, който включва етническия им произход като евреи, и да се предпазят от дискриминация. Отхвърлянето на иска им срещу г-н Сидеров е в

нарушение на позитивните задължения на България по членове 8 и 14 от Конвенцията в това отношение.

91. Жалбоподателите анализират подробно гореспоменатите пасажки от книгата *„Бумерангът на злото“* и твърдят, че дори и някои от тези пасажки да съдържат факти, общият тон очевидно е антисемитски. Фактът, че в много части книгата просто повтаря конспиративни теории, измислени преди това от други лица, е неотносим, тъй като г-н Сидеров явно ги подкрепя.

(b) Правителството

92. Правителството отбелязва, че жалбата се отнася до баланса, който трябва да бъде постигнат между правата по чл. 8 от Конвенцията и правото на свобода на изразяване по чл. 10 от Конвенцията. То изтъкват няколко фактора, които според него показват, че българските съдилища са постигнали този баланс. За да се намери баланс, е уместно изказванията на г-н Сидеров, които трябва да се разглеждат в подходящ контекст, да се разделят на две групи: тези, включени в неговите книги, и тези, включени в неговите две речи.

93. Изказванията в първата група, макар и псевдонаучни, предубедени и със съмнителна историческа и художествена стойност, не могат да бъдат окачествени като език на омразата, когато се разглеждат в техния контекст. Пасажите в книгата *„Бумерангът на злото“* за юдаизма и християнството трябва да се разглеждат като израз на възгледите на г-н Сидеров по философски и религиозни въпроси, по отношение на които няма консенсус. Повечето от изказванията му за болшевишката революция, макар и преувеличени и предубедени, се основават на исторически факти. Изказванията му за Холокоста се състоят от повтаряне на конспиративни теории, създадени преди това от други лица. В тази връзка е показателно, че той не е изразил одобрение или оправдание за нацисткия режим. Българските евреи не са споменати в книгите и нищо не предполага, че той ги е набелязал по някакъв начин. Трябва да се признае също, че г-н Сидеров е прибягнал до високопарни изрази, за да привлече внимание. Във всеки случай книгата *„Властта на Мамона“* не е представена от жалбоподателите в нейната цялост и вече не е в продажба. Поради това не може да се направи заключение относно съдържанието и цялостното ѝ послание.

94. Що се отнася до речта на г-н Сидеров в Народното събрание, тя изобщо не споменава евреи и не може да се счита за опит за изключване на етнически малцинства. Както може да се заключи от текста на речта като цяло, когато говори за „българи“, г-н Сидеров просто има предвид български граждани. Макар и популистка по съдържание и със силно въздействащи думи, речта не подбужда омраза към малцинствата, а по-скоро е насочена към други политици. В този контекст лозунгът „България преди всичко – България за българите!“ няма

дискриминационен оттенък, защото означава „България за обикновените граждани“ и не може да се приравни с прословутия нацистки лозунг, на който жалбоподателите се стремят да го оприличат. Що се отнася до речта в Бургас, тя не е представена като доказателство във вътрешното производство, освен чрез свидетелски показания, както и в производството пред Съда.

95. По-нататък Правителството отбелязва, че историческият контекст на Холокоста в България е доста по-различен от този в пряко засегнатите от него държави: с други думи, въпреки че България е била съюзник с нацистка Германия, тя не е изпращала евреите си в лагери на смъртта и не е прилагала антиеврейското си законодателство със същата енергичност като някои други европейски държави. Нещо повече, антисемитизмът никога не е бил широко разпространен в българското общество и българите не възприемат евреите като небългари. За разлика от ситуацията в някои други европейски страни, Правителството няма информация за нападения срещу евреи в България на база етническата им принадлежност. Следва също така да се има предвид, че искът на жалбоподателите е подаден четири години след публикуването на „Бумерангът на злото“.

96. Друг съществен фактор е степента, в която изказванията на г-н Сидеров се отразяват на еврейската общност в България. Неговите писания за юдаизма, макар и със силно въздействащи думи, са израз на личното му мнение, което се ползва със защита, дори и да е обидно, шокиращо или смуцаващо. Неговите изказвания за Троцки и собствениците на медии в Съединените американски щати представляват факти и не е ясно по какъв начин обиждат жалбоподателите. Изказванията му за Холокоста трябва да бъдат оценени на фона на отсъствието на Холокост или лагери на смъртта в България и факта, че предшествениците на жалбоподателите не са пострадали или не са живели с последствията от тези ужасяващи събития.

97. Като се имат предвид всички тези елементи, българските съдилища са намерили правилния баланс между правото на жалбоподателите на зачитане на личния им живот и правото на г-н Сидеров на свобода на изразяване.

2. Оценката на съда

98. Установено е, че чл. 8 от Конвенцията поражда позитивни задължения и че тези задължения могат да налагат приемането на мерки, предназначени да осигурят „зачитане ... на личния живот“ дори в сферата на отношенията на физическите лица помежду им (вж., наред с други власти, „*X and Y v. the Netherlands*“, § 23; „*Von Hannover (№ 2)*“, § 98; и „*Aksu*“, § 59, всички посочени по-горе).

99. По делото „*Aksu*“ (цитирано по-горе, §§ 61 и 81) Съдът приема, във връзка с публични изказвания, за които се твърди, че стереотипизират по негативен начин малцинствена етническа група (роми в Турция), че тъй като тези изказвания могат да се разглеждат като засягащи „личния живот“ на отделните членове на групата, съществува позитивно задължение да им се предостави правна защита по отношение на тези изказвания.

100. При изпълнението на това задължение обаче националните органи трябва да вземат предвид и правата на автора на изказвания съгласно чл. 10 от Конвенцията. Така, в такива дела основният въпрос е дали властите са постигнали подходящ баланс между правото на засегнатата страна на зачитане на нейния „личен живот“ и правото на свобода на изразяване на автора на изказванията. Общите принципи, ръководещи анализа на тази точка, са изложени в „*Aksu*“ (цитирано по-горе, §§ 62-68; вж. и „*Perinçek*“, цитирано по-горе, §§ 198-99 и 228). Тук не е необходимо те да се повтарят изцяло, а само да се подчертае, че основното съображение е относителната тежест, която следва да се придаде на тези две права – които по принцип трябва да бъдат еднакво зачитани – при конкретните обстоятелства по всяко отделно дело и че това обръща вниманието към сравнителното значение на конкретните аспекти на двете разглеждани права в разглеждания случай, както и на необходимостта да се ограничи (или в зависимост от случая - да се защити) всяко едно от тях. Националните органи разполагат с известна свобода при извършването на тази преценка, но заключението им може да бъде прието от Съда, само ако са извършили балансирането в съответствие с критериите, установени в неговата практика.

101. Съгласно тази практика изразяването по въпроси от обществен интерес по принцип се ползва със защитата на чл. 10 от Конвенцията, докато изразяване, което насърчава или оправдава насилие, омраза, ксенофобия или друга форма на нетърпимост, обикновено не може да претендира за защита (вж. „*Perinçek*“, посочено по-горе, § 230, с допълнителни препратки). Съдът също така отчита жизненоважната роля на медиите в едно демократично общество (вж. „*Fressoz and Roire v. France*“ [GC], № 29183/95, § 52, ECHR 1999-I; „*Stoll v. Switzerland*“ [GC], № 69698/01, § 102, ECHR 2007-V; и „*Pentikäinen v. Finland*“ [GC], № 11882/10, § 91, ECHR 2015) и последователно подчертава значението на свободата на изразяване на депутатите (вж. „*Karácsony and Others v. Hungary*“ [GC], № 42461/13 и 44357/13, § 137, 17 май 2016 г., с допълнителни препратки). Същевременно той приема, че може да е оправдано да се налагат дори сериозни наказателноправни санкции на журналисти или политици при използване на език на омразата или подбуждане към насилие (вж. „*Cumprăna and Mazăre v. Romania*“ [GC], № 33348/96, § 115, ECHR 2004-XI; „*Otegi Mondragon v. Spain*“, № 2034/07, § 59, ECHR 2011; и по-специално „*Atamanchuk v. Russia*“, № 4493/11, §§ 67 и 70, 11 февруари 2020), и заявява, че дори и

изказванията на депутати заслужават малка или почти никаква защита, ако противоречат на демократичните ценности на системата на Конвенцията, тъй като упражняването на свободата на изразяване, дори в парламента, носи със себе си „задълженията и отговорностите“, посочени в чл. 10 § 2 (вж. „*Pastörs*“, посочено по-горе, § 47).

102. Тъй като изказванията, по отношение на които жалбоподателите искат правна защита, са (както е видно от самите термини, използвани в тях) *prima facie* умишлено антисемитски (вж. по-специално във връзка с изказвания, с които се отрича Холокостът „*Perinçek*“, посочено по-горе, § 234, 243 и 253 *in fine*), в конкретния случай този анализ трябва да вземе предвид и задълженията, произтичащи от чл. 14 от Конвенцията, и по-специално, задължението за борба с расовата дискриминация, което включва дискриминация поради етнически произход (в обратен смисъл „*Aksu*“, посочено по-горе, § 43 -45).

103. Съдът не следва да определя дали оспорваните изказвания представляват „тормоз“ или „подбуждане към дискриминация, преследване и расова сегрегация“ по смисъла на чл. 5 от Закона от 2003 г. и параграф 1, точка 1 от допълнителните разпоредби на Закона от 2003 г. (вж. параграфи 27 и 28 по-горе). Националните органи – особено съдилищата - трябва да тълкуват и прилагат националното законодателство. Задачата на Съда е ограничена до преразглеждане на техните решения в светлината на изискванията на Конвенцията.

104. В случая, за разлика от „*Aksu*“ (посочено по-горе, § 69 -72 и 82-87), не може да се каже, че българските съдилища са оценили правилно смисъла на изказванията на г-н Сидеров. Въпреки че съдилищата признават страстта на изказванията, те омаловажават способността им да заклеймяват евреите като група и да предизвикват омраза и предразсъдъци срещу тях, и очевидно ги разглеждат като не повече от легитимен дебат по въпроси от обществен интерес (вж. параграфи 15 и 18 - 20 по-горе). Въпреки това, с оглед на езика, използван от г-н Сидеров, и на цялостната насоченост на посланието му (вж. параграфи 11 - 13 по-горе), може лесно да се види, че оспорваните изказвания в двете му книги имат за цел да оклеветят евреите и да предизвикат предразсъдъци и омраза към тях: както вече беше отбелязано в параграфи 69 и 70, всички те повтарят стари антисемитски и отричащи Холокоста послания. Това става ясно от самата им формулировка, независимо от по-широкото съдържание на двете книги, в които са включени. В светлината на тези предходни изказвания и антисемитския дискурс, в който участва политическата партия на г-н Сидеров (вж. параграфи 41 *in fine* и 42 по-горе), неговите изказвания на предизборния митинг в Бургас и в парламента (вж. параграф 14 по-горе) също могат да се разглеждат като насочени срещу, *наред с другото*, евреите – въпреки че г-н Сидеров не е доразвил този въпрос.

105. Начинът, по който българските съдилища оценяват смисъла на изказванията на г-н Сидеров, отразява начина, по който те са потърсили баланс между правото му на свобода на изразяване и правото на жалбоподателите на зачитане на личния им живот. Въпреки че отчитат сблъсъка между тези две права, не може да се твърди, че съдилищата са оценили правилно относителното им значение при конкретните обстоятелства. Съдът и бившата Комисия последователно са постановявали, че антисемитският дискурс следва да се ползва с никаква или много ограничена защита по чл. 10 от Конвенцията в светлината на чл. 17 (вж. „*Kühnen v. Germany*“, № 12194/86, решение на комисията от 12 май 1988 г., „Решения и доклади“ 56, стр. 205, до стр. 209; „*Ochsenberger v. Austria*“, № 21318/93, решение на комисията от 2 септември 1994 г., недокладвано; „*Lowes v. the United Kingdom*“, № 13214/87, решение на комисията от 9 декември 1988 г., недокладвано; „*W.P. and Others v. Poland*“ (dec.), № 42264/98, ECHR 2004-VII; „*Pavel Ivanov*“, посочено по-горе; „*Balsytė-Lideikienė*“, посочено по-горе, §§ 78-86; и „*M'Bala M'Bala v. France*“ (dec.), № 25239/13, §§ 34-42, ECHR 2015 (излечения)). Това включва изказвания, отричащи Холокоста или негови аспекти (вж. многобройните дела, цитирани в „*Perinçek*“, посочено по-горе, §§ 209 -12, и наскоро „*Williamson*“, §§ 20 и 26 -27, и „*Pastörs*“, §§ 39 -48, и двете цитирани по-горе). Фактът, че авторът на изказванията е политик или говори в качеството си на депутат, не променя това (вж. „*Pastörs*“, посочено по-горе, § 38 - 39 и 47). Като придават значителна тежест на правото на г-н Сидеров на свобода на изразяване във връзка с изказванията, оспорвани от жалбоподателите, и като омаловажават ефекта от тези изказвания върху жалбоподателите като етнически евреи, живеещи в България (страната, в която г-н Сидеров е направил изказванията), българските съдилища не са постигнали необходимия баланс в съответствие с критериите, установени в съдебната практика на Съда. Специфичният исторически контекст в България, за разлика от този в други европейски държави, не е от особено значение в това отношение (вж. „*Perinçek*“, посочено по-горе, §§ 243 и 253 *in fine*).

106. Като отказват да предоставят на жалбоподателите защита във връзка с дискриминационните изказвания на г-н Сидеров, националните власти не реагират адекватно на дискриминацията на база етническия произход на жалбоподателите и не изпълняват позитивното си задължение да гарантират зачитането на „личния живот“ на жалбоподателите. Следователно е налице нарушение на чл. 8 от Конвенцията във връзка с чл. 14.

II. ТВЪРДЯНО НАРУШЕНИЕ НА ЧЛ. 13 ОТ КОНВЕНЦИЯТА

107. Жалбоподателите се оплакват на основание чл. 13 от Конвенцията, че като отхвърлят иска им срещу г-н Сидеров,

съдилищата им отказват ефективни вътрешноправни средства за защита във връзка с оплакванията им по членове 8 и 14 от Конвенцията.

108. Страните не представиха твърдения във връзка с това оплакване.

109. Оплакването се отнася до същия въпрос като разгледания във връзка с членове 8 и 14 от Конвенцията, а именно дали процесуалните механизми, налични в България, са дали възможност на жалбоподателите да получат ефективна правна защита по отношение на изказвания като разглежданите в настоящото дело. Следователно тя не изисква отделно разглеждане.

III. ПРИЛОЖЕНИЕ НА ЧЛ. 41 ОТ КОНВЕНЦИЯТА

110. Чл. 41 от Конвенцията предвижда:

„Ако съдът установи, че е имало нарушение на конвенцията или на протоколите към нея и ако вътрешното право на високодоговарящата страна допуска само частично обезщетение за последиците от това нарушение, съдът присъжда, ако това е необходимо, справедливо удовлетворение на потърпевщата страна.”

A. Вреди

111. Жалбоподателите претендират по 1000 евро за неимуществени вреди, които са претърпели в резултат на отказа на българските съдилища да им осигурят защита във връзка с изказванията на г-н Сидеров.

112. Правителството твърди, че искът е недопустим поради неизчерпване на националните правни средства за защита, тъй като жалбоподателите не са поискали обезщетение в рамките на националните производства. Искът е и неоснователен, тъй като няма доказателства, че са били подложени на дискриминация в резултат на изказванията на г-н Сидеров, които се разглеждат в конкретния случай.

113. Съгласно практиката на Съда правилото, че вътрешноправните средства за защита трябва да бъдат изчерпани, не се прилага само за искове за обезщетение, подадени съгласно чл. 41 (предишен чл. 50) от Конвенцията (вж. „*De Wilde, Ooms and Versyp v. Belgium*“ (чл. 50), 10 март 1972 г., § 15, серия A, № 14; „*Salah v. the Netherlands*“, № 8196/02, § 67, ECHR 2006-IX (извлечения); и „*Dimitrovi v. Bulgaria*“ (справедливо удовлетворение), № 12655/09, § 16, 21 юли 2016 г.). Самият факт, че жалбоподател не е поискал обезщетение на национално равнище, не е пречка той да търси справедливо удовлетворение от Съда (вж. „*KIPS DOO and Drekalović v. Montenegro*“, № 28766/06, § 144, 26 юни 2018 г.).

114. С оглед на горното и на обстоятелствата в настоящия случай, констатацията за нарушение на чл. 8 от Конвенцията във връзка с чл. 14 от Конвенцията, може да се разглежда като достатъчно справедливо

обезщетение по отношение на всички неимуществени вреди, претърпени от жалбоподателите в резултат на отхвърлянето на иска им срещу г-н Сидеров.

В. Разходи и разноси

115. Жалбоподателите искат възстановяване на сумата от 5375 евро, която (по техни твърдения) са заплатили под формата на адвокатски хонорари за общо петдесет и три часа и три четвърти от работата по националните производства срещу г-н Сидеров и по производството пред Съда, при почасова ставка от 100 евро. Те твърдят, че техните представляващи – трима адвокати, работещи с Българския хелзинкски комитет – са работили двадесет и шест часа и четвърт по вътрешните производства и двадесет и седем часа и половина по производството пред Съда. Жалбоподателите искат всяка сума по този иск да бъде изплатена директно на Българския хелзинкски комитет. В подкрепа на твърдението си те представят график и договори за правни услуги между всеки от тях и Българския хелзинкски комитет. Тези договори, сключени на 30 ноември 2012 г., се отнасят единствено до производството пред Съда.

116. Жалбоподателите искат също 35,94 евро за пощенски разходи. Те представят разписки и фактури за пощенски услуги в подкрепа на това твърдение.

117. Правителството сочи, че претенцията, свързана с националните производства, не е подкрепен с никакви документи, тъй като споразумението между жалбоподателите и Българския хелзинкски комитет включва само производството пред Съда. В допълнение те твърдят, че почасовата ставка е прекомерна и че по делото не е била необходима толкова много работа, колкото се твърди, предвид факта, че тя е била от относително опростен характер. Що се отнася до пощенските разписки и фактури, някои от тях, които датират от 2011 г. и 2012 г., не се отнасят до кореспонденцията, изпратена на Съда, тъй като жалбата е подадена в Съда едва през април 2013 г.

118. Съгласно съдебната практика на Съда жалбоподателите имат право на възстановяване на разходи и разноси само доколкото е доказано, че те са действително направени и необходими и са разумни (вж., наред с много други власти, „*Merabishvili v. Georgia*“ [GC], № 72508/13, § 370, 28 ноември 2017 г.).

119. В конкретния случай претенцията, свързана с адвокатските хонорари, за които се твърди, че са платени от жалбоподателите в рамките на националните производства срещу г-н Сидеров, не е подкрепена с никакви документи. Следователно няма основание, от което да се установи, че те действително са платили такива разходи. Тази част на претенцията следва да бъде отхвърлена.

120. Що се отнася до таксите, начислени във връзка с производството пред Съда, спорният въпрос е дали те са разумни. Съдът не е обвързан от национални мащаби или стандарти при тази преценка (вж. „*Dimitrov and Others v. Bulgaria*“, № 77938/11, § 190, 1 юли 2014 г., с допълнителни препратки). Той отбелязва, че почасовата ставка, начислена от представляващите жалбоподателите за работата им, е същата като начислената по две сравнително скорошни дела срещу България (вж. „*Myutyun v. Bulgaria*“, № 67258/13, § 83, 3 ноември 2015 г., и „*Tomov and Nikolova v. Bulgaria*“, № 50506/09, § 66, 21 юли 2016 г.). Следователно тя може да се разглежда като разумна. С оглед на относително високата сложност на повдигнатите по делото въпроси, както и на дължината и съдържанието на представените от името на жалбоподателите становища, броят на заявените часове също може да се счита за разумен. Поради това на жалбоподателите се присъждат 2750 евро плюс евентуално дължимия върху тях данък. По тяхно искане тази сума следва да се заплати директно по банковата сметка на Български хелзински комитет.

121. Що се отнася до пощенските разходи, за които се твърди, че са направени от жалбоподателите, само разписките, свързани с кореспонденция, изпратена на 23 април 2013 г. и 25 юни 2018 г. - за общата сума от 24,50 български лева – очевидно се отнасят до разглежданото дело. Поради това на жалбоподателите следва да бъдат присъдени 12,53 евро по тази част. По тяхно искане и тази сума следва да се заплати директно по банковата сметка на Български хелзински комитет.

С. Лихва за забава

122. Съдът счита за целесъобразно лихвеният процент за забава да се основава на пределния лихвен процент по кредити на Европейската централна банка, към който следва да се добавят три процентни пункта.

ПО ТЕЗИ СЪОБРАЖЕНИЯ СЪДЪТ ЕДИНОДУШНО

1. *Обявява* оплакването по членове 8 и 14 от Конвенцията за допустимо;

РЕШЕНИЕ ПО ДЕЛО „БЕХАР И ГУТМАН СРЕЩУ БЪЛГАРИЯ“

2. *Приема*, че е налице нарушение на чл. 8 от Конвенцията във връзка с чл. 14 от Конвенцията;
3. *Приема*, че не е необходимо да се разглежда допустимостта или основателността на оплакването по чл. 13 от Конвенцията;
4. *Приема*, че констатацията за нарушение на чл. 8 от Конвенцията във връзка с чл. 14 от Конвенцията представлява достатъчно справедливо обезщетение за всички неимуществени вреди, понесени от жалбоподателите;
5. *Приема*,
 - (а) че държавата ответник следва да заплати на жалбоподателите, във връзка с разходите и разноските, в срок от три месеца от датата, на която съдебното решение стане окончателно в съответствие с член 44, параграф 2 от Конвенцията, 2750 евро (две хиляди седемстотин и петдесет евро), плюс данъка, който може да бъде начислен на жалбоподателите, както и 12,53 евро (дванадесет евро и петдесет и три цента), които да бъдат конвертирани във валутата на държавата ответник по ставката, приложима към датата на изплащане, както и да бъдат платени директно по банковата сметка на Български хелзински комитет;²
 - (б) че от изтичането на горепосочените три месеца до изплащането върху горепосочените суми се дължи проста лихва при лихвен процент, равен на пределния лихвен процент по кредитите на Европейската централна банка през периода на неизпълнение, увеличен с три процентни пункта;
6. *Отхвърля* останалата част от претенциите на жалбоподателите за справедливо обезщетение.

Съставено на английски език и съобщено писмено на 16 февруари 2021 г. съгласно правило 77, параграфи 2 и 3 от Правилника на съда.

Илзе Фрайвирт
Заместник-секретар

Тим Айке
Председател

² Коригирано на 4 март 2021 г. Добавя се следният текст: „и да бъдат платени директно по банковата сметка на Български хелзински комитет“.